
УДК 811.161.2'272(06)"20"

СОЦІОЛІНГВІСТИКА: ВЧОРА, СЬОГОДНІ, ЗАВТРА

Соціолінгвістичні студії; за заг. редакцією Л.О. Ставицької. — К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. — 288 с.

Розквіт і занепад держав тісно пов'язані з правильним розв'язанням мовних питань. Завдання мовознавця полягає в тому, щоб через вивчення мови у зв'язку з розвитком суспільства, актуальними соціально-економічними процесами виробляли об'єднувальні стратегії й тактики соціальної взаємодії. Для сучасної мовної ситуації показова динамічна зміна соціолектів усередині українського етносоціуму: відбувся перехід від єдності «радянський народ» до сукупності мікроспільнот з різними соціокультурними, мовними, професійними, релігійними орієнтирами; змінилися параметри суспільного буття: посилилася конфронтація між субгрупами, став іншим їхній соціолінгвальний портрет. За умов стагнації мовно-суспільного буття в Україні, незбалансованої державної мовної політики саме на соціолінгвістів лягає відповідальність за вироблення стратегій мовного будівництва в державі.

Ознайомитися зі здобутками українських дослідників, що засвідчують рівень розвитку на сучасному етапі та потенціал української соціолінгвістичної думки, лінгвісти, спеціалісти суміжних галузей знань, а також широкий загальний можуть у рецензованому збірнику. «Соціолінгвістичні студії» містять тексти доповідей I Міжнародної конференції «Українська соціолінгвістика поч. XXI ст.: напрями, здобутки, перспективи», яка проходила 25–26 березня в Інституті української мови НАН України.

Глобальні проблеми національної мовної ситуації та мовної політики, впливу глобалізаційних процесів на мовне буття українців і реальні мовні практики сучасного українського етносоціуму, питання функціонування української мови в професійних сферах, політичному, рекламному, мас-медійному дискурсах стали предметом дослідження вчених з Києва, Львова, Одеси, Луганська, Тернополя, Луцька.

© О.Г. РУДА, 2010

Проблематика макросоціолінгвістики, зокрема питання мовного врегулювання, мовної політики та мовного планування, об'єднала в підрозділ збірника праці таких дослідників, як Л.О. Ставицька, О.В. Попадинець, В.М. Труб, А.В. Березовенко, Б.М. Ажнюк, Л.О. Андрієнко та ін. Нові ідеї, що впродовж тривалого часу обговорюються міжнародним науковим співтовариством у рамках етнології, екології мови та соціолінгвістики, подає у своїй статті доктор філологічних наук, завідувач відділу мов України Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні Б.М. Ажнюк. Автор знайомить із положеннями «Всесвітньої декларації мовних прав» і висловлює слушну думку, що мовні права залежать від ступеня соціальної зрілості суспільної свідомості в спільноті.

Автор вступної статті, доктор філологічних наук, професор, завідувачка відділу соціолінгвістики Інституту української мови НАН України Л.О. Ставицька зосередилася на висвітленні десятилітньої наукової діяльності відділу. Зміна наукових парадигм на рубежі століть визначила спрямування соціолінгвістичних досліджень — вивчення української мови не такою, якою вона мусить бути, а такою, якою вона є насправді. Ця настанова науковців утілена в низці праць, присвячених соціопсихологічним аспектам мовної діяльності українсько- та російськомовних українців, білінгвів у різнотипних комунікативних ситуаціях. Незаперечними науковими здобутками співробітників відділу Л.О. Ставицька вважає започаткування системного вивчення суржику, соціальних діалектів української мови, урбаністичних досліджень, а також досліджень у царині гендерної та вікової соціолінгвістики. Авторка наголошує на актуальності вивчення мовної поведінки в типових соціально-комунікативних ситуаціях, на потребі створення емпіричної бази для теоретичних узагальнень.

Проблеми діахронної соціолінгвістики висвітлені в статтях Г.П. Мацюк та І.Д. Фаріон. У статті доктора філологічних наук, професора Львівського університету ім. І. Франка Г.П. Мацюк подано короткий аналіз етапів розвитку української соціолінгвістичної традиції, виокремлено предметні поля прикладної соціолінгвістики й гендерної лінгвістики, розкрито суть основних соціолінгвістичних проблем, таких як мовна політика, мова і нація, мова і політика, мовна ситуація, соціальна диференціація мови тощо. Л.І. Мацько робить науковий екскурс у ХІХ ст. й аналізує думки видатного історика, політика, соціолога, літератора, фольклориста, видавця М.П. Драгоманова про мову, її значення для розвитку освіти й культури українського народу, які він виклав у праці «Чудацькі думки про українську національну справу». Авторка — академік АПН України, доктор філологічних наук, професор — переконана, що Михайло Драгоманов започаткував нову, осучаснену філософію мови. Т.О. Фудерер, дослідниця із Загреба, у статті «Теорія мовного стандарту Далібора Брозовича як основа визначення суржику й трасянки» порушує питання теорії змішаних мов та робить спробу їх дефініції.

Питома вага статей, уміщених у «Соціолінгвістичних студіях», присвячена аналізу дискурсивної матриці сучасності: Г.П. Джинджолія, Г.В. Молодиченко, Ю.В. Крапива зупиняються на дослідженні ЗМІ-дискурсу; І.Я. Стеценко робить спробу визначити особливості дискурсу прямого ефіру ФМ-станцій; дискурс реклами став предметом дослідження Н.В. Бутник (телевізійна реклама), Л.А. Дядечко (трансформація рекламних текстів у усно-розмовному дискурсі); новим словом в українській дискурсології є студії Н.П. Литвиненко (медичний дискурс). Вагомо у збірнику представлені дослідження персональних дискурсів (Л.В. Кравець, Н.Г. Сидяченко, Л.О. Науменко). На сучасній строкатій мовній/мовленнєвій практиці кількох церков зосередився Сальваторе дель Гаудіо. Соціолінгвальні аспекти інтернет-комунікації аналізують О.І. Михальчук («Мовна поведінка в електронному інформаційному просторі») та С.Г. Чемеркін («Проблема норми у нелінійній організації тексту (в інтернет-комунікації)»).

Стаття доктора філологічних наук, професора Луганського національного університету Л.М. Синельникової «Дискурсивная матрица гуманитарного пространства нового века» акцентує суттєві зміни в суспільній свідомості, мовній картині світу пострадянського суспільства, зміни концептуалізації глобального і національно специфічного, основоположних категорій, таких як совість, обов'язок, патріотизм. Авторка аналізує вплив на суспільну свідомість політичного, рекламного дискурсів та дискурсу ЗМІ, наголошуючи, що маніпулятивні тактики й стратегії, що використовуються в цих дискурсах, здійснюють такий потужний вплив на свідомість і підсвідомість адресата, що виробляють нові моделі поведінки, зокрема мовної. Не можна не погодитися з думкою науковця, що саме поняття «мовна особистість» у понятійному апараті «нової» лінгвістики доповнене дериватами «семіотична особистість», «дискурсивна особистість», які повніше відображають перебування людини в об'ємному інформаційно-комунікативному просторі нового часу.

Мовне існування індивіда в полівекторному дискурсивному полі сучасності змушує науковців шукати лінгвістичний інструментарій для його адекватного опису та інтерпретації. Теоретичні проблеми статусу мовної особистості висвітлені у статтях В.А. Ригованої, О.М. Палійської (аналіз ідіолекту Ольги Кобилянської).

Зокрема, у частині статей збірника отримала обґрунтування категорія російськомовного населення в Україні (В.М. Труб, О.В. Попадинець, О.І. Кудрейко), змодельовано й інші лінгвокультурні типи. Підхід до вивчення української мовної особистості вирізняється синтезом психологічних (О.Г. Хаджиоглова, Л.І. Шугова), соціологічних, лінгвістичних, культурологічних відомостей про об'єкт дослідження.

У центрі уваги соціолінгвістів залишається розмовний вокабуляр індивіда. Отже, природно, що чимало статей у «Соціолінгвістичних студіях» присвячено дослідженню соціальних діалектів (І.О. Соболева, «Поливекторная парадигма медиаполитического жаргона»;

Ю.В. Крапива, «Загальний жаргон у медіатексті»; Н.В. Третяк, «Політичний сленг в газетно-публіцистичному дискурсі»), «мові міста» (Є.М. Степанов, І.І. Брага, «Лінгвосоціокультурний простір м. Суми»).

Виважені фахові рекомендації щодо правильності адаптації та вживання запозичень наводить у своїй статті доктор філологічних наук, професор, завідувач відділу граматики Інституту української мови НАН України К.Г. Городенська. На переконання дослідниці, вживання лексичних запозичень у неадаптованій формі, що нівелюють особливості флективного ладу української мови, не відповідають традиціям і зразкам національного словотворення та порушують граматичні норми, деструктивно впливає на всі мовні підсистеми. Уживання значної кількості слів іншомовного походження або використання чужомовних традицій вираження граматичних значень чи словотвірних зразків інших мов у засобах масової комунікації дає підстави констатувати недостатній рівень мовної компетенції фахівців ЗМІ.

Опанування книжно-писемним різновидом української літературної мови мовцями за сьогоdnішньої мовної ситуації в Україні виявилось не підкріпленим усно-розмовними навичками, що є головною причиною стильових деформацій у мовленні російсько-українських білінгвів. Це порушення стильової цілісності українського мовлення через невмотивоване граматичне «окниження» стало предметом уваги Л.В. Ажнюк.

Лінгвогендерологічна проблематика об'єднує ряд статей збірника (О.Г. Хаджиоглова пише про гендерні особливості категоризації музичних інструментів у свідомості носіїв української мови; О.Г. Руда наводить результати психолінгвістичного експерименту, які свідчать про уявлення українських чоловіків і жінок про свою поведінку в ситуації компліменту; О.Я. Мирончук подає гендерну диференціацію найменувань християнських святих; Т.М. Сукаленко досліджує концептуалізацію гендерних стереотипів).

Студії О.М. Данилевської, О.С. Гаврилів, Н.М. Галунової та М.П. Бобро об'єднує наукова цікавість авторів до інноваційних методик (анкетування, асоціативний експеримент). Зокрема, за результатами анкетування та асоціативного експерименту О.М. Данилевська зробила висновки про своєрідність відображення шкільних реалій у свідомості українських підлітків.

Проблематика збірника розмаїта й цікава. Статті, вміщені в ньому, відбивають актуальні напрями сучасної української соціолінгвістики. І незважаючи на діапазон порушених у студіях питань, а також кількість тематичних блоків публікацій, відповідальний редактор Л.О. Ставицька у вступному слові зазначає, що багато актуальних соціолінгвістичних питань ще лишилося поза увагою вітчизняних мовознавців. Соціолінгвістам ще доведеться розкривати ширші наукові горизонти. Ну а висвітлення реального життя мови, мовленнєва практика в калейдоскопі подій гарантують соціолінгвістичним пра-

цям постійну увагу не лише з боку небайдужих до мовних проблем та фахівців, а й всього українського суспільства.

Олена Руда (м. Київ)

Olena Ruda (Kyiv)

SOCIOLINGVISTIC: YESTERDAY, TODAY AND TOMORROW

Book review on: Sociolinguistychni studiyi; za zagal'noyu redaktsiyeyu L.O. Stavtys'koyi. — Kyiv: Vydavnychi dim Dmytra Burago, 2010. — 288 s.

Мовна мозаїка

ДОГЛЯДАЙТЕ ШКІРУ СТУПЕНЬ!

Значення іменника **ступня** (множина — **ступні**) відоме всім. Це — нижня опорна частина ноги, стопа (Словник української мови, т. IX, с. 807). Проте, як виявляється, ступні ніг потребують не тільки ретельного догляду, а є ще й неабиякою мовною проблемою. Труднощі постають під час відмінювання цього іменника, особливо у творенні форми родового відмінка множини. Замість нормативної лексеми **ступень** на сторінках газет і журналів, у повсякденному мовному ужитку, навіть у заголовках і текстах дисертацій дедалі частіше вживають неправильну словоформу **ступнів**. Напр.: *Після мітингу двох співробітників міліції було госпіталізовано до Госпіталю МВС із забоями м'яких тканин обличчя і закритою черепно-мозковою травмою, а третього — з травмами ступнів ніг* (Інфопорт // 28.04.2010); *У Канаді знайшли шість відірваних людських ступнів* (Gazeta.ua. 13.10.2009); *Серед дорослого населення досить поширене заразне захворювання — мікоз ступнів* (Звягель-інформ, 12 лютого 2010); *Чілкат спеціалізується на вивченні відбитків пальців і ступнів. Він стверджує, що шість знайдених у США відбитків “велетенських ступнів”, які нібито належать сніговій людині, — справжні* (Хрещатик, 5 листопада 2003 року); *Як тільки шкіра ступнів розпариться, можна видаляти ороговілий шар* (Рівне-ракурс, № 362, 19.09.2008); *..Одного ранку чоловік виявив, що зовсім не відчуває своїх ступнів* (Волинь, № 20, 02 квітня 2009 року); *Дисертацію присвячено питанням особливостей патогенезу мікозів ступнів та оніхомікозів у хворих на цукровий діабет...* (З дисертації); *..Однією з складних проблем залишається питання лікування фунгальної інфекції ступнів у осіб старших вікових груп...* (З дисертації) тощо. Виробники косметичних товарів активно пропонують нам широкий асортимент засобів на зразок *Крем-скраб для видалення загубилої шкіри ступнів*; *Крем для глибокого зволоження шкіри ступнів*; *Крем Урго для рук та ступнів ніг*; *Крем-бальзам “Антигрибок” з піхтовою олією для ступнів* та багато подібних. На полицях крамниць можна легко знайти *щіточку-лемзу* чи *пилочку для ступнів*. У салонах краси вам з радістю запропонують енергетичний *масаж ступнів ніг*.

Уживання словоформи **ступнів** замість **ступень** зумовлене наявністю в українській мові близького за звучанням іменника чоловічого роду **ступінь** (множина — **ступні**) — **крок** (Словарь української мови за ред. Б. Грінченка, т. IV, с. 223; Словник української мови, т. IX, с. 807). Форма родового відмінка множини цього іменника — **ступнів** (пор. **каменів, велетнів, днів, пнів, учнів**), напр.: *Тоді чорт тяг жлукто ступнів десять* (І. Рудченко); *Не встиг [парубок] ступить десяти ступнів, як пісня стихла* (Панас Мирний). Саме під впливом згаданої лексеми відбувається сплутування форм родового відмінка множини омонімів **ступні**₁ (кроки) — **ступнів** та **ступні**₂ (стопи) — **ступень**.

Запам'ятаймо, що в сучасній українській літературній мові іменник **ступні** (стопи) потрібно відмінювати так само, як іменники **кleshні, пісні** та ін., пор.: **кleshні, пісні, ступні** (Н. в., Зн. в., мн.); **кleshень, пісень, ступень** (Р. в., мн.); **кleshням, пісням, ступням** (Д. в., мн.); **кleshнями, піснями, ступнями**, (Ор. в., мн.); (на /у) **кleshнях, піснях, ступнях** (М. в., мн.).

Отже, правильно вживати: **доглядайте шкіру ступень і зробіть кілька ступнів** (кроків).

Лариса Колібаба (м. Київ)